

Luc Ferry

**LE NOUVEL ORDRE
ÉCOLOGIQUE**

L'arbre, l'animal et l'homme

Rerbard Graset, Pariz, 1992, 275 str.

Ekološki je problem, nedvojbeno, jedan od najvećih izazova modernog mišljenja. O tome svjedoči ne samo zdravorazumsko, za puki opstanak zabrinuto mnijenje, nego i sve veći broj znanstvenih, filozofskih i književno-umjetničkih djela koja u središte pozornosti stavljaju vječiti odnos između kulture i prirode, između čovjekova stvaranja i prirodnih uvjeta njegova preživljavanja. Sve se veći broj znanstvenih i filozofskih disciplina – sučeljenih s tim izazovom – uključuje u povijesno-kritičku rekonstrukciju i obnovu teorijske baštine modernosti. Ekološki je impuls tako snažan da je zahvatio čak i one discipline u kojima se odnos prirode i kulture nikada nije uzimao kao supstancijalno važno pitanje. Jedna je od tih disciplina svakako i politička filozofija. Ona danas, u svojim najboljim ostvarenjima, pokazuje da se bit i smisao političkog ne mogu više promatrati bez uvažavanja ekološke komponente. O tome zaista uvjerljivo svjedoči knjiga Luca Ferrya *Le nouvel ordre écologique* (Novi ekološki poredak) o kojoj ćemo ovdje iznijeti nekoliko osnovnih zapažanja.

Ferry je u intelektualnoj javnosti poznat kao autor dvaju visoko vrednovanih djela: *Politička filozofija* (u tri sveska, i u koautorstvu s Alainom Renaustom) i *Homo Aestheticus, invencija ukusa u doba demokracije*. Pored Edgara Morina, Félix Guattaria i Michela Seresa spada među one autore koji su u kartezijskom ambijentu francuske kulture najviše pridonijeli buđenju ozbiljnog interesa za ekologiju. O odjeku njegovih ideja naj-

bolje govori činjenica da je upravo za knjigu *Le nouvel ordre écologique* dobio uglednu europsku nagradu »Medicis«.

Najsazetije rečeno, Ferrya zaokuplja samo jedno pitanje: Može li priroda biti subjekt prava? Odnosno, mogu li životinje i biljke dobiti onaj pravni i moralni status što ga u humanističkoj (antropocentričkoj) tradiciji Zapada imaju ljudi? Da bi odgovorio na to pitanje, Ferry se kroz cijelu knjigu kritički obračunava s Descartesom i njegovim filozofskim naslijeđem. Za Descartesa su životinje puki automati, strojevi koji ne misle, ne osjećaju i ne pate. Biljke su puki predmeti i spram njih je moguće samo objektivno, gospodarsko i posjedničko odnošenje. Čovjek je jedini subjekt koji egzistira na način mišljenja, osjećanja i patnje, pa, prema tome, i jedino biće koje može i mora imati pravo da ga se zaštiti u njegovoj slobodi. Životinje – automati egzistiraju po principima slijepe prirode (nagonski), a čovjek je pak jedino stvorenje koje biva po slobodi. Sloboda je upravo njegova sposobnost da nadvlada prirodu, da je transcendira i da tu transcendenciju formulira kao koherentan sustav prava, pravila, misaonih operacija, metodičkih normi i znanstveno-tehničkih postupaka. Načelo slobode, kao sposobnosti nadmašivanja prirode, prosvjetiteljstvo će ugraditi u temelje cjelokupne društvene organizacije, iz toga će izrasti laička država, ideologija napretka i svemoć racionalnog znanja. Inzistiranje na pravnoj subjektivnosti prirode (biljaka i životinja) u takvom je povijesnom kontekstu uvijek ostajalo na periferiji interesa, ali je taj interes ipak stalno postojao, da bi u drugoj polovici 20. stoljeća doživio pravi procvat.

Imajući na umu tu trajnost, Ferry govori o tri ekologije, odnosno o tri tipa filozofskog i pravnog subjektiviranja prirode. Na prvom je mjestu »najbanalnija, najnedogmatskija i najnedoktrinarnija struja« koja polazi od ideje da se preko prirode

zapravo uvijek zaštićuje čovjeka, čak i od njega samoga. U tom pristupu okoliš i nema neku unutrašnju vrijednost. Svijest je jednostavno došla do uvida da razaranjem životne sredine čovjek dovodi u opasnost vlastito postojanje, da se lišava pogodnih uvjeta života na Zemlji. Priroda se, dakle, uzima u obzir, ali na indirektan način. Ona nije ništa drugo do okružje ljudskog bića, periferija a ne centar. Prema tome, ne može ju se smatrati subjektom prava, entitetom koji ima zasebnu apsolutnu vrijednost. To je tipično antropocentričko i »humanističko« stajalište. Na drugom je mjestu struja koja »pridaje stanovito moralno značenje nekim ne-ljudskim bićima«. Ta se struja nadovezuje na utilitaristički princip koji se sastoji u tome da valja težiti ne samo vlastitom interesu ljudi nego i maksimalnom smanjivanju »sveopćih patnji u svijetu«, odnosno »što je moguće većem kvantumu dobrobiti«. Taj je pristup osobito prisutan u anglosaksonskom svijetu i na njemu se zasniva »široki pokret za oslobođenje životinja«. On zagovara stav da se »subjektima prava moraju smatrati sva bića koja su sposobna za užitak i patnju«. Životinje su na taj način uključene u sferu moralnih preokupacija, što istodobno znači da je narušena opća vrijednost antropocentričkog stajališta. Treću struju tvore one ekološke i ekopolitičke orijentacije koje se označavaju kao dubinska ekologija (*deep ecology*). Ta struja ima tendenciju da postane dominantnom ideologijom alternativnih pokreta u Njemačkoj i Sjedinjenim Državama. Ona na najradikalniji način dovodi u pitanje zapadni humanizam. Među najkoherentnije zagovornike dubinske (radikalne) ekologije Ferry svrstava Alda Leopolda u SAD-u, Hansa Jonasa u Njemačkoj i Michela Serresa u Francuskoj. Osnovno mišljenje dubinske ekologije moglo bi se svesti na sljedeći stav: Više ne treba štiti čovjeka od njega samoga, već valja zaštititi kozmos od čovjeka. Time cijeli univerzum postaje subjek-

tom prava, a ekosustavu (biosferi) priznaje se zasebna, unutrašnja vrijednost. Dubinska je ekologija u žestokom kritičkom sporu s tzv. površinskom (environmentalističkom) ekologijom koja se, zapravo, nadovezuje na klasični antropocentrizam. Dubinska je ekologija, na političkom planu, »revolucionarna«, a environmentalistička je pak nastavak »običnog reformizma«.

U Ferryjevoj se knjizi potanko objašnjava ju pretpostavke i aktualne forme svih triju ekologija. No njega analitički najviše zaokuplja ekološki radikalizam, i to upravo zbog toga što je ta forma mentis najizrazitije okrenuta protiv vladajuće racionalističke tradicije. On ga ne prihvaća, ali ga uvažava kao ozbiljan izazov za propitivanje moderne slike svijeta. Radikalna ekologija, naime, teži potpunom »zaokretu tendencije«. Ona, primjerice, smatra da je Deklaracija o pravima čovjeka i građanina (1789) udarila pečat obespravljivanju i desubjektiviranju prirode. Čovjeku pripada sve, prirodi ništa. Čovjeku se daje neograničeno pravo i sloboda da svijet oblikuje prema vlastitoj volji. U Deklaraciji je, kažu radikalni ekologisti, sadržan normativni temelj za »golemo razaranje okoliša posvuda gdje se očitovao utjecaj zapadne kulture«. Došlo je vrijeme da priroda zauzme središnje mjesto u poretku života. Umjesto antropocentrizma, vrijeme je za biocentrizam. Umjesto kartezijskog prezira prema »neljudskim bićima«, vrijeme je za »suosjećanje sa svim bićima koja nastanjuju ekosferu«. Nakon oslobođenja robova i emancipacije žena, vrijeme je za »moralnu i pravnu subjektivaciju biljnog i životinjskog svijeta«. Tko kaže da životinje ne pate i ne osjećaju, u biti zagovara nemoralno stajalište. No i moralni koncepti iziskuju temeljitu preinaku. Oni su, od Kanta od današnjih dana, sazdana na autonomiji čovjeka kao »jednog moralnog entiteta«. Ta autonomija znači, doduše, slobodu čovjeka u racionalnoj sferi društvenosti, ali takva se slo-

boda istovremeno tumači i kao neograničeno zadiranje u prirodu. Ona bi trebala postati temeljem moraliteta. Radikalna je ekologija, prema tome, za potpuni i nedvosmisleni zaokret prema prirodi. Ona je samim tim i radikalno odbacivanje cjelokupne modernosti.

Uvažavajući razloge radikalnog ekologizma, Ferry kritički pokazuje do kakvih bi sve posljedica taj radikalizam doveo ako bi se doslovno shvatio ili pak zbiljski primijenio. Tu se on kreće na razini politološke i sociološke analize. Vraća se na iznenađujuće povijesne presedane i upozorava da su najtotalitarniji socijalno-politički režimi ponekad bili vrlo odlučni u zaštiti prirode. Takvo je, primjerice, bilo nacističko zakonodavstvo u Njemačkoj (1933–1945) koje »je sadržavalo određeni ekološki projekt i stvarnu političku intervenciju.« Te je zakone inspirirao sam Hitler koji je u jednom govoru 1933. godine izjavio da »u novom Reichu neće biti mjesta za okrutnost prema životinjama«. Uz ove povijesne reminiscencije Ferry odmah dodaje da ni u kojem slučaju ne želi poistovjećivati današnji ekološki fundamentalizam i »nacistički ekološki senzibilitet«, nacističku »zoofiliju« i radikalno-ekološki naturalizam. Nacistička je ekologija bila zasnovana na ljubavi prema sirovoj, izvornoj prirodi i na mržnji prema ljudima. Fundamentalistička ekologija ne zagovara mržnju prema ljudima, ali je njezin antihumanizam i antiantropocentrizam vode do rogozatih i nimalo benignih zaključaka. Neki od dubinskih ekologa smatraju da najautoritarnijim mjerama treba zaustaviti golemi porast stanovništva u trećem svijetu. Polazeći od »potreba neljudskih bića«, oni drže da bi idealan broj ljudi na Zemlji bio 500 milijuna (James Lovelock), odnosno 100 milijuna (Arne Naess). Najdalje ide William Aike koji kaže: »Masovna ljudska smrtnost bila bi dobra stvar. Naša je zadaća da je izazovemo. Dužnost je naše

vrste prema našoj sredini da uklonimo 90% naših efekativa.« Zbog slične strukture mišljenja, neki su njemački ekolozi otvoreno davali prednost sovjetskom režimu u odnosu na liberalne demokracije. Ferry navodi primjer H. Jonasa, »autentičnog filozofa«, koji je krajem sedamdesetih godina totalitarizmu pripisivao »zaslugu« da strogo planira potrošnju i »tako svoje sretne podanike prisiljava na zdravu umjerenost«. Na toj su crti i stavovi nekih ekoloških organizacija, kao što je Greenpeace. Ferry navodi jedan stav s kraja sedamdesetih godina: »Sustavi humanističkih vrijednosti moraju se zamijeniti nadljudskim vrijednostima koje cjelokupni biljni i životinjski život stavljaju u sferu zakonodavnog i moralnog razmatranja. Dugoročno gledano, sviđalo se to nekom ili ne, katkad će se morati pribjeći sili da bi se provela borba protiv onih koji nastavljaju unakazivati okolinu«.

Iznoseći »krajnosti i opasne konzekvencije« dubinske ekologije, Ferry ne želi diskvalificirati sva njezina nastojanja. Ona ga potiče na nekoliko važnih pitanja: Da bismo osigurali zaštitu naše okoline, moramo li joj dati jednaka odnosno veća prava nego ljudskim bićima? Do koje se mjere i u kojem smislu može govoriti o »pravima prirode«? Ako prirodi priznajemo određeno dostojanstvo, znači li to radikalnu dekonstrukciju svih formi humanizma? Ne bi li unutrašnja kritika antropocentrističke tradicije omogućila da se dade za pravo ekologističkoj brizi, a da se pritom ne odbacuju demokratska načela? U kojem bi smislu i na koji konkretan način politički liberalizam, liberalizam ljudskih prava, mogao integrirati preokupacije etike okoline? U odgovoru na ta pitanja Ferry konstatira da zagovornici dubinske ekologije, koji radikalno odbacuju antropocentrizam u ime ekosfere, završavaju u »najekstravagantnijim oblicima antropomorfizma«. Antropomorfno je već sâm njihovo uvjerenje »da znaju

što je najbolje za prirodnu okolinu«. Zamisljajući da je »dobro upisano u bitak stvari«, oni zaboravljaju da je svako vrednovanje, pa tako i vrednovanje prirode, ljudska činjenica i da je stoga svaka normativna etika na neki način humanistička i antropocentrička. Čovjek može odlučiti da iskaže određeno poštovanje prema »neljudskim entitetima«, životinjama, nacionalnim parkovima, spomenicima ili djelima kulture, no svi ti entiteti, htjeli mi to ili ne, »uvijek ostaju objektima a ne subjektima prava«. Projekt normativne antihumanističke etike jest kontradikcija po sebi. »Naši bi fundamentalisti htjeli sačuvati ideju vrijednosti i ukinuti njezine uvjete mogućnosti«. Zaboravljaju pritom da upravo oni, kao ljudska bića, valoriziraju prirodu, a ne obratno. Gube iz vida da je na univerzum nemoguće projicirati bilo kakvu unutrašnju vrijednost, a da se istodobno apstrahira subjektivni odnosno humanistički moment. Koji god pogled na prirodu izabrali, ne možemo apstrahirati ono što se označuje kao »mi«. Dapače, upravo onda kada drži da je apstrahirala subjektivnost, prirodna filozofija zapada u iluziju antropocentrizma.

Prema tome, nikakav antiantropocentizam ne može ukinuti »centralnost ljudskog subjekta« u odnošenju prema prirodi. A moderni je subjekt, s prosvjetiteljstvom, prihvatio i ideje o beskonačnosti i stalnoj usavršivosti, odnosno laičke ideje o političkoj slobodi i demokraciji. Sekularizacija je zahvatila i preobrazila sva područja, od znanosti, obrazovanja, kulture i etike, pa sve do politike. Sekularizacija i laicizam stvorili su »demokratsku strast«, a danas je u nju uključeno i to da većina ljudi želi izbjeći degradaciju prirode i kvalitete življenja. Stoga Ferry umjesto dubinske ekologije zagovara za demokratsku ekologiju. Ona ne slijedi naturalistički sentimentalizam, nego laičku, sekulariziranu ideju da su jedino ljudi sposobni za etičke, političke i pravne ciljeve

koji »nikada nisu domicilno sadržani u prirodi«. U toj perspektivi, podalje od kartezijanizma, utilitarizma i fundamentalne ekologije, valja tražiti mogućnost za elaboraciju »dužnosti« prema prirodi. »Valjalo bi sačiniti fenomenologiju znakova ljudskog u prirodi da bi se dospjelo do jasne svijesti o onome što u njoj može i mora biti vrednovano. Ako na toj osnovi nametnemo granice intervencionizmu tehnoznanosti, demokratska će ekologija iskoristiti izazov što joj ga, kako na političkom tako i na metafizičkom planu, upućuje njezina integristička konkurentica«. To drugim riječima znači da – za razliku od triju dominantnih ekoloških verzija – demokratska ekologija teži takvom poretku koji, u doba rastuće znanstveno-tehničke moći, pravno i moralno brine o ljudskim potrebama za prirodom, o onome što se oblikuje kao »sinteza sirove materije i kultiviranih ideja«. To je racionalni pristup koji se nadovezuje na grčko praktičko-filozofsko načelo razboritosti (*phronesis*). Priroda se ne sakralizira, ne stavlja ju se u kategorijalne okvire neke nove teologije. To nije ni priroda u smislu Spinozine *natura naturans*, koja je inače vrlo bliska nekim ekološkičkim strujama. Takvo je poimanje prirode svojevrsna naturalistička metafizika kojom se lako mogu zamagliti etički i politički ciljevi ljudskog djelovanja. Ferryeva je demokratska ekologija po svome filozofskom nadahnuću prosvjetiteljska, a po svojim političkim pretpostavkama liberalna. Stoga on i smatra da fundamentalističko svodenje prosvjetiteljstva i liberalizma na »stereotipni antropocentizam« nije ništa drugo do »teški košmar« posvemašnjeg osporavanja modernosti.

Rade Kalanj